

СТРАТЕГІЯ ВІДТВОРЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРЬСЬКОГО КОМПЛЕКСУ: ДО СУЧАСНОЇ ПАРАДИГМИ

Анотація

Актуалізується проблема вибору стратегії відтворення регіонального господарського комплексу. З-поміж багатьох проблем потребує подальшого наукового дослідження методологія і методика розробки стратегії відтворення регіональних господарських комплексів у сучасних умовах господарювання. Присвячено цілу низку видань і методичних вказівок, але живий організм економіки, що постійно і все більш динамічно розвивається в умовах глобалізації та постіндустріальних трансформацій, потребує нових рішень. Пропонуються уточнення до існуючих методик і практики, що враховують особливості розвитку регіональних соціально-економічних систем в умовах глобалізації та регіоналізації. Йдеться про стратегічне планування, яке дозволяє концентрувати увагу і зусилля на розв'язанні найбільш важливих питань з врахуванням бурхливої динаміки процесів, що відбуваються. Значна увага приділяється ключовим видам економічної діяльності, що робилось за трьома синтезуючими показниками – питомої ваги створюваної доданої вартості, кількості зайнятого в них працездатного населення, експорту як ознаки конкурентоспроможності.

Ключові слова: стратегія, сучасні парадигми, господарський комплекс, глобалізація, рішення, економічна діяльність, трансформація, регіональний розвиток, економічна стратегія, економічна тактика.

М. И. Манилич, к.е.н.,
ЧВУЗ «Буковинский университет», г. Черновцы

СТРАТЕГИЯ ВОССОЗДАНИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО ХОЗЯЙСТВЕННОГО КОМПЛЕКСА: К СОВРЕМЕННОЙ ПАРАДИГМЕ

Аннотация

Актуализируется проблема выбора стратегии воссоздания регионального хозяйственного комплекса. Среди многих проблем нуждается в последующем научном исследовании методология и методика разработки стратегии воссоздания региональных хозяйственных комплексов в современных условиях ведения хозяйства. Посвящен целый ряд изданий и методических указаний, но живой организм экономики, что постоянно и все более динамически развивается в условиях глобализации и постиндустриальных трансформаций, нуждается в новых решениях. Предлагаются уточнения к существующим методикам и практики, которые учитывают особенности развития региональных социально-экономических систем в условиях глобализации и регионализации. Идет речь о стратегическом планировании, которое позволяет концентрировать внимание и усилие на решении наиболее важных вопросов с учетом бурной динамики процессов, которые происходят. Значительное внимание уделяется ключевым видам экономической деятельности, что делалось по трем синтезирующим показателям – удельного веса создаваемой добавленной стоимости, количества занятого в них работоспособного населения, экспорта, как признака конкурентоспособности.

Ключевые слова: стратегия, современные парадигмы, хозяйственный комплекс, глобализация, решение, экономическая деятельность, трансформация, региональное развитие, экономическая стратегия, экономическая тактика.

Постановка проблеми. Після здобуття Україною незалежності в країні активізувалися трансформаційні процеси, спрямовані на розбудову української держави, на задоволення потреб її громадян. Ефективність цих процесів безпосередньо залежить від забезпечення безперервного суспільного відтворення. В свою чергу, особливості суспільного відтворення регулюють трансформаційні процеси, визначаючи таким чином рівень розвитку національного господарського комплексу в цілому та окремих його частин – регіональних суспільних систем зокрема. При цьому виняткового значення набуває вивчення суспільного відтворення в умовах того чи іншого регіону та виявлення місця і ролі регіону в структурі суспільного відтворення. Адже без таких знань неможливо виробити нову, науково обґрунтовану й ефективну регіональну політику. А саме відсутність у минулому власної вираженої регіональної політики призвела до кризового стану економіки окремих регіонів України, значних диспропорцій у відтворювальній структурі української економіки, неефективного використання переваг територіального поділу праці, природно-ресурсного та науково-виробничого потенціалу регіонів, до надмірного забруднення навколишнього середовища у багатьох містах і районах тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти відтворення регіонального господарського комплексу плідно вивчаються і висвітлені в працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема, в останні роки їм присвячені роботи П. Беленького, Б. Данилишина, В. Дергачова, М. Долішнього, С. Дорогунцова, А. Доценка, В. Євдокименка, Ф. Заставного, С. Злупко, В. Куценко, С. Максименко, М. Мальського, В. Мікловди, А. Мокія, В. Новицького, В. Онінієнко, С. Писаренко, М. Пітюлига, М. Чумаченка, О. Шаблія та ін.

З-поміж багатьох проблем потребує подальшого наукового дослідження методологія і методика розробки стратегії відтворення регіональних господарських комплексів в сучасних умовах.

Формулювання цілей статті й аргументування актуальності поставленого завдання. Даному питанню присвячено ціла низка видань і методичних вказівок [1-10], але живий організм економіки, що постійно і все більш динамічно розвивається в умовах глобалізації та постіндустріальних трансформацій, потребує нових рішень. В даному випадку йдеться про розв'язання двох питань:

а) за якими критеріями відносити види економічної діяльності і взаємопов'язані виробництва до пріоритетів розвитку регіональних економічних систем;

б) якою системою критеріїв і показників при цьому користуватися.

Виклад основного матеріалу. Проблема відтворення регіонального господарського комплексу – це, звісно, проблема його розвитку. Під

регіональним розвитком зазвичай розуміють такий систематичний і неперервний процес в територіально-адміністративній одиниці як локальний системі, який приводить до збільшення сумарних можливостей індивідуального розвитку кожного окремого жителя.

Загалом розвиток – це трансформації, що відрізняються незворотною і якісними перетвореннями, які призводять до нового стану. Соціально-економічний розвиток регіону є комплексним процесом зміни економічної, соціальної, екологічної, політичної, духовної та інших причетних сфер, які призводять до якісних перетворень з метою поліпшення умов життя людини. Управління соціально-економічним розвитком регіонів інтегрує комплекс дій щодо створення економічних, політичних і культурних умов, які потрібні для структурних та інституціональних перетворень; використання результатів науково-технічного прогресу в усіх сферах діяльності; координує дії, що спрямовані на піднесення ефективності рішень та трансформації господарських систем регіонів. Це багатовимірний і багатоаспектний процес, який необхідно розглядати з точки зору досягнення сукупності економічних та соціальних цілей.

Цілями соціально-економічного розвитку регіону зростання добробуту населення; підвищення рівня освіти та охорони здоров'я; покращення екології, навколишнього середовища; збагачення культури населення є: розширення особистої свободи. Різні етапи розвитку світового, розвитку окремої країни й окремої адміністративно-територіальної одиниці потребують особливого підходу до технології реалізації цілей.

Плани розвитку, які ми розробляємо сьогодні, повинні, зрозуміло, опиратись на реалії XXI століття. А якими є ці реалії? Що безповоротно закінчиться, що нове розпочнеться, що повернеться в новій якості на новому витку спіралі суспільного прогресу? З яких джерел ми будемо черпати стимули і можливості для подолання чергових крутих поворотів цивілізації? Про що повинні знати працівники державних органів виконавчої вертикалі і органів самоврядування, плануючи сьогодні наступні 15 років життя своїх територіальних спільнот?

Отже, йдеться про стратегічне планування, яке дозволяє концентрувати увагу і зусилля на розв'язанні найбільш важливих питань з врахуванням бурхливої динаміки процесів, що відбуваються.

Центральна виконавча влада фактично керувала і місцевими бюджетами, і місцевими економіками. Хоч відповідно до європейської практики самоуправління місцева економіка повинна бути під контролем органів місцевого самоврядування, а виконавча вертикаль повинна працювати лише в рамках державного бюджету і державних програм.

Саме низька якість стратегічного планування території є однією з важливих причин неефективного використання природно-ресурсного, освітнього, наукового, інтелектуального потенціалів регіонів.

Велика міра невизначеності в перебігу подій, появи і втручанні нових чинників вимагає певної логіки, поведінки, здатної вчасно модифікуватися залежно від обставин, які змінюються перманентно і динамічно. Здатність модифікуватись, не «відхиляючись» від головної мети (місії), в свою чергу реалізується в адаптивності тактичних дій. Ця адаптивність повинна передбачатись і закладатись логікою поведінки, стратегією. Ось чому не можна не погодитись з Я. Жаліло в тому, що *економічна стратегія* – це цілісна система дій суб'єкта, спрямованих на реалізацію мети, завдань та пріоритетів його економічного відтворення з урахуванням комплексу впливів ендогенних та екзогенних чинників, розрахована на тривалий період. Відповідно, *економічна тактика* – це форма реалізації економічної стратегії, комплекс адаптованих заходів впливу суб'єкта на перебіг конкретних економічних процесів з метою надання їм параметрів, визначених завданнями його економічної стратегії [11].

Узагальнюючи, варто зазначити, що для розробки прогнозу соціально-економічного розвитку регіону необхідно, як правило, визначити:

- основні тенденції та закономірності явищ і процесів, які відбуваються в регіоні;

- початкові й обмежувальні умови протікання процесів;

- фактори, які мають безпосередній (або потенційний) вплив на процеси.

Для достовірної оцінки закономірностей та типу розвитку регіональних соціально-економічних процесів використовують, як правило, таку функцію:

$$Y_{t+z} = f(a y_t; x; u),$$

де Y_{t+z} – прогнозна величина в період $t+z$;

y_t – базова величина прогнозованого процесу в період t ;

a – коефіцієнт перетворення базової величини в прогнозу без урахування дії нових факторів;

x – невідома величина, яка відображає дію нових факторів у період $t+z$ (в період t їх вплив був незначний або взагалі відсутній);

u – допуски прогнозу.

Ця основна формула прогнозу допускає існування двох типів екстремальних процесів:

x , який прямує до 0 і свідчить про наявність так званого продовження процесу, суть якого визначається базовою величиною процесу;

a , яке прямує до 0 і свідчить про наявність так званого початкового процесу, пов'язаного з дією нових факторів [12].

У цьому контексті особливого значення набувають показники щодо оцінки рівня соціально-економічного розвитку регіону. До них слід віднести: валову додану вартість, яку слід розраховувати на душу населення; рівень доходів населення; рівень споживання матеріальних благ та послуг; тривалість життя

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

населення у регіоні та стан його здоров'я; рівень охорони здоров'я; рівень освіти; стан навколишнього середовища; рівень розвитку культури та забезпеченість населення установами культури.

Крім того, слід звернути увагу на такий показник, як індекс людського розвитку, що розроблений і використовується Програмою розвитку ООН. Він, до речі, може використовуватися і як інтегральний показник регіону, і як один із багатьох. З однаковим ступенем точності не можна використовувати кожний показник. Наприклад, важко виміряти рівень культурного життя, особисту свободу. Стан цих сфер суспільного життя свідчить про рівень розвитку регіону.

Повинні враховуватися також зміни у чинниках регіонального розвитку, принципи взаємодії різних гілок влади, умови соціально-економічного розвитку. Нові підходи в управлінні переносять акцент на постановку цілей, завдань, вироблення і вибір інструментів їх досягнення, вимір і моніторинг результатів, які одержано в процесі дій, та оцінку ефективності.

Адаптованості будь-якої управлінської структури до нових умов сприяє ретельний підбір персоналу, врахування критеріїв та показників формування і становлення самої людини, оцінки її творчої діяльності та внеску кожного у забезпечення виведення підприємств даної території на передові рубежі щодо якості, конкурентоспроможності та ефективності виробництва. Головним фактором, який забезпечує взаємозв'язок і взаємодію головних підсистем регіону, що інтегрують у соціально-економічну систему, є діяльність людини. Людина – це органічна частина кожної підсистеми, а тому важливою залишається проблема добору, розстановки, ротації кадрів, оцінки їхніх потенційних можливостей.

Вже самий перелік, наведений вище, ставить на передній план питання вибору інтегральних показників-індикаторів стану соціально-економічного стану регіону.

Гадаємо, що узагальнений комплексний погляд на систему згаданих показників дають систематизовані Я. О. Побурком і В. К. Данилком підходи до структуризації об'єкта статистичного оцінювання «Соціально-економічний розвиток регіону» у працях учених статистиків (табл. 1).

Таблиця 1

Комплексний погляд на соціально-економічний розвиток регіону

Автор	Основні об'єкти статистичного оцінювання
1	2
Аристотель	<ul style="list-style-type: none">- географічне положення;- політична історія і устрій держави;- організація адміністрації; урядування, судові установи, судочинство;- побут, культура, звичаї, наука, мистецтво, винаходи.
Франческо Сансовіно, Джовані Ботеро	<ul style="list-style-type: none">- природа;- люди, їх звичаї;

1	2
	<ul style="list-style-type: none"> - характер влади; - фінанси; - військові сили.
Генріх Конрінг	<ul style="list-style-type: none"> - територія; - населення, його душевні і тілесні властивості; - багатство (хліб, масло, вино, ліс, метали); - добрі вчинки людей; - достатність засобів для життя; - форма правління і державний лад; - способи керування; - людина; - урядовці; - гроші (фінанси); - військо, флот.
Готфрід Ахенваль	<ul style="list-style-type: none"> - населення, його фізичні й етичні цінності; - населення за статтю, віком, зайнятістю.
О.О.Русов, П.П.Червинський, В.Е.Варзар (Програма статистичного спостереження Чернігівської губернії)	<ul style="list-style-type: none"> - географічні умови життя; - економічні умови життя; - соціальні відносини; - етнографічні відносини; - розумовий і моральний побут населення; - земельні володіння; - класифікація ґрунтів; - видатки на обробіток землі; - закупівельні ціни на землю; - врожайність; - прибуток.
Ф.А.Щербина	<ul style="list-style-type: none"> - споживчі потреби родини; - бюджет сім'ї.
Август-Людовік Шлецер	<ul style="list-style-type: none"> - земля, ґрунти; - населення; - продукція; - торгівля; - гроші; - державний лад; - форма урядування; - державне урядування.
Адольф Кете	<ul style="list-style-type: none"> - середня людина;
Іван Франко	<ul style="list-style-type: none"> - явища, факти, пов'язані з масами людей, з їх рухом, способом життя, з чинниками, що впливають на зміну цього стану.
Д.П.Журавський	<ul style="list-style-type: none"> - всі предмети, всі факти, всі явища громадського і приватного життя, котрі можуть бути обчислені, з'єднані, або розділені на розряди чи за категоріями, що визначають місце людини в суспільстві, в т.ч.: <ul style="list-style-type: none"> - клімат; - місцевість; - народний побут; - приватна власність; - народна праця і продуктивність; - повинності і податки; - лихо; - освіта; - державне управління; - державне господарство.

Джерело: [13]

Ми виходимо з того, що основними частковими показниками-індикаторами, на підставі яких здійснювати часткове та інтегральне оцінювання економічного стану регіонів, є: валова додана вартість регіону на одного мешканця за рік; заробітна плата з розрахунку на одного мешканця у досліджуваному році; частка зайнятості населення у загальній чисельності на кінець року, %; оборот роздрібної торгівлі на одну особу населення, грн.; введення в дію житлового фонду на одну особу населення, кв.м. загальної площі; обсяг інвестицій у житлове будівництво на одну особу населення; обсяг інвестицій в основний капітал підприємств на душу населення, грн., та ін.» [13].

Висновки. Вивчаючи з таких позицій питання вибору методами роботи над стратегією розвитку Чернівецької області, ми прийшли до висновку про доцільність прагматично-синтезуючого, дискреційного відбору елементів різних концепцій і методик та їх синтезу у ході практичного використання, що, на наш погляд, мало б забезпечити необхідну гнучкість, відносну свободу дій у виборі трансмісійного механізму та інструментів реалізації стратегії в специфічних соціально-економічних умовах регіону.

Виявлення ключових видів економічної діяльності робилось за трьома синтезуючими показниками – питомої ваги створюваної доданої вартості, кількості зайнятого в них працездатного населення, експорту як ознаки конкурентоспроможності.

З аналізу численних, складних і різновекторних факторів, що обумовлюють вибір стратегії розвитку саме в такому контексті, впливав наступний висновок. Для динамічного зростання виробництва ВДВ на душу населення як мінімум у два рази (тобто для досягнення хоча б нинішнього середньо-українського рівня) визначним є на кожному етапі життя екстраординарних по розвитку послуг, особливо експортоспроможних та соціальної інфраструктури. Каталізатором і в той же час похідним від розвитку сфери послуг і соціальної інфраструктури має стати одночасне динамічне формування рекреаційно-туристичного ринку на рівні світових стандартів. Конче потрібно паралельно і синхронно формувати інноваційно-інвестиційну модель розвитку всіх видів економічної діяльності, перш за все промисловості і сільського господарства. Саме на цьому шляху може бути досягнуто зростання продуктивності праці в ВДВ, внутрішнього ринку і конкурентоспроможності на зовнішніх ринках. В умовах високої щільності населення та наявного потужного інтелектуального потенціалу повинно розвиватися (також паралельно і синхронно з іншими процесами) виробництво інтелектуального продукту, формуватись потужні науково-навчально-виробничі структури як осередки зародження інтелектуального продукту та інтелектуальної власності, територіальна інфраструктура запровадження інновацій. Дана композиція факторів має завершуватися системою нетрадиційних форм зайнятості всіх без винятку верств населення [14].

Список використаних джерел:

1. Долішній М. І. Основи регіоналізації: концептуальний підхід / М. І. Долішній, С. М. Злупко // Регіональна економіка. – 2003. – №3. – С.7-17.
2. Долішній М.І. Глобально мислити і локально діяти / М. І. Долішній // Урядовий кур'єр. – 2000. – №19. – С.4.
3. Коломийчук В. С. Стратегічні засади соціально-економічного розвитку регіону (на матеріалах Тернопільської області) / В. С. Коломийчук, Л. Т. Шевчук, С. Л. Шульга. – Львів-Тернопіль, 2002. – 278. с.
4. Дробенко Г. О. Стратегічне планування розвитку територіальних громад / Г. О. Дробенко, Р. Л. Брусак, Ю. І. Свірський. – Львів: СПОЛОМ, 2001. – 118. с
5. Нудельман В. Розробка стратегії розвитку територіальної громади: загальні засади методики / В. Нудельман, І. Санжаровський; За ред. С.Максименка та ін.; Київ. центр Інституту Схід-Захід. – К.: Дата Банк Україна. – 2003. – 272 с.
6. Варда Я. Острови надій: розробка стратегій локального розвитку / Я. Варда, В. Клосовські. – Івано-Франківськ: Нова зоря, 2003. – 312с.
7. Методичні рекомендації щодо формування стратегії комплексного соціально-економічного розвитку населеного пункту: Лист від 29.10.03 №79-24/52 / Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України. - .
8. Євдокименко В.К. Стратегія соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці: концептуальний підхід в сучасних умовах //Регіональна економіка. – 2004. -№2.-С.104-118.
9. Інститути та інструменти розвитку територій. На шляху до Європейських принципів / Київ.- Центр інституту Схід-Захід; за ред. С.Максименка. – К.. 2001. – 244 с.
10. Трансформація структури господарства України: регіональний аспект / За редакцією Г. В. Балабанова, В. П. Нагірної, О. М. Нижник. – К.: Міленіум, 2003. – 404 с.
11. Жаліло Я. Економічна стратегія як категорія сучасної економічної науки / Я. Жаліло // Економіка України. – 2005. – №1.
12. Бойко Є. І. Концептуальні засади прогнозування соціально-економічного розвитку / Є. І. Бойко // Регіональна економіка. – 2004. – №3.
13. Побурко Я. О. Часткові та комплексні статистичні оцінювання внеску регіонів України у соціально-економічний розвиток держави / Я. О. Побурко, В. К. Данилко // Регіональна економіка. – 2004. – №3.
14. Концепція соціально-економічного розвитку Чернівецької області на період до 2011 року / Р. Р. Білик, М. І. Гайнічеру, В. К. Євдокименко, В. Ф. Кифяк, М. І. Маниліч, Р. С. Осадчук, В. П. Руденко, Л. В. Шинкарук. – Чернівці: Прут, 2004. – 144 с.

Mykhaylo Manylich, Candidate of Economic Sciences,
PHEI «Bukovinian University», Chernivtsi

**STRATEGY OF REPRODUCTION REGIONAL ECONOMIC COMPLEXES: TO
MODERN PARADIGM**

Annotattion

Actualized the problem of choosing of strategy reproduction of a regional economic complex. Among the many problems needs further scientific research methodology and technique development of strategy reproduction of regional economic complexes in modern conditions of management. Dedicated a number of publications and methodical instructions. but living organism of economy. that constantly and dynamically developing in the context of globalization and post-industrial transformation requires new solutions. Proposed clarifications to the existing methods and practices that take into account the peculiarities of regional socio-economic systems in the context of

globalization and regionalization. It is about strategic planning, which allows concentrate attention and efforts to solving the most important issues in view of the rapid dynamics of processes that occur. A large attention is given to key economic activities that are done by synthesizing three indicators - specific gravity of created added value, number of employed people working in them, as a sign of the competitiveness of exports.

Keywords: strategy, modern paradigm economic complex, globalization, solutions, economic activity, transformation, regional development, economic strategy, economic tactics.

References:

1. Dolishniy, M.I., Zlupko S.M. (2003). Basics of regionalization: conceptual approach. *Regionalna ekonomika [Regional Economics]*, no. 3, pp. 7-17 (in Ukr.).
2. Dolishniy, M.I. (2000). Think globally and act locally. *Uriadovyi kurier [Governmental Courier]*, no. 19, pp. 4-5 (in Ukr.).
3. Kolomyichuk, V.S., Shevchuk, L.T., Shulga, S.L. (2002). *Stratehichni zasady sotsialno-ekonomichnoho rozvytku region (na materialah Ternopolskoi oblasti)* [Strategic principles of social and economic development of the region (on the materials of Ternopil region)], Lviv-Ternopil, 278 p. (in Ukr.).
4. Drobenko, H.O., Brusak, R.L., Svirskiy, Y.I. (2001). *Stratehichne planuvannia rozvytku terytorialnyh hromad* [Strategic Planning of Community Development], SPOLOM, Lviv, 118 p. (in Ukr.).
5. Nudelman, V., Sanzharovskiy, I. (2003). *Rozrobka stratehii rozvytku terytorialnoi hromady: zahalni zasady metodyky* [Strategy Community Development: General Principles of methodology], Data Bank Ukraina, Kyiv, 272 p. (in Ukr.).
6. Varda, Y., Kosovskiy, V. (2003). *Ostrovny nadiy: rozrobka stratehii lokalnoho rozvytku* [Islands of hope: the local strategies development], Nova Zoria, Ivano-Frankivsk, 312 p. (in Ukr.).
7. Ministry of Economy and European Integration of Ukraine (2003). *Guidelines for the formation of strategy for the integrated socio-economic development of settlement*, Letter from 29.10.03 №79-24/52 (in Ukr.).
8. Yevdokymenko, V.K. (2004). Strategy of socio-economic development of the administrative-territorial units: conceptual approach in modern conditions. *Regionalna ekonomika [Regional Economics]*, no. 2, pp. 104-118 (in Ukr.).
9. Ed. S. Maksymenko (2001). *Instytuty ta instrumenty rozvytku terytorij. Na shliakhu do Yevropejs'kykh pryntsyypiv* [The institutions and instruments of territorial development. Towards a European principles], Kyiv Center East-West Institute, Kyiv, 244 p.
10. Balabanova, G.V., Nahirna, V.P., Nyzhnyk, O.M. (Ed.) (2003). *Transformatsia struktury hospodarstva Ukrainy: regionalnyi aspekt* [The transformation of the structure of Ukraine: regional aspect], Milenium, Kyiv, 404 p. (in Ukr.).
11. Zhalilo, Y. (2005). Economic Strategy as a category of modern economics. *Ekonomika Ukrainy [Economy of Ukraine]*, no. 1 (in Ukr.).
12. Boiko, Y.I. (2004). Conceptual bases of forecasting of social and economic development. *Regionalna ekonomika [Regional Economics]*, no. 3 (in Ukr.).
13. Poburko, Y.O., Danylo, V.K. (2004). Partial and comprehensive statistical evaluation of the contribution of the regions of Ukraine to the socio-economic development of the country. *Regionalna ekonomika [Regional Economics]*, no. 3 (in Ukr.).
14. Bilyk, R.R., Gainicheru, M.I., Yevdokymenko, V.K., Kyfiak, V.F., Manylich, M.I., Osadchuk, R.S., Rudenko, V.P., Shynkaruk, L.V. (2004). *Kontseptsiia sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku Chernivets'koi oblasti na period do 2011 roku* [The concept of socio-economic development of the Chernivtsi region until 2011], Prut, Chernivtsi, 144 p. (in Ukr.).

